

MITJA FERENC, BOŽO REPE

**JUGOSLAVIJA/SLOVENIJA IN AVSTRIJA MED VZHODOM IN ZAHODOM,
1955–1991**

Redni diplomatski odnosi med Jugoslavijo in Avstrijo so bili ponovno obnovljeni leta 1951.¹ Jugoslavija je sicer imela že od konca vojne na Dunaju svoje politično in ekonomsko predstavništvo, v 40. ter v začetku 50. let pa je bilo podpisanih več ekonomskih sporazumov. Še pred podpisom Avstrijske državne pogodbe je jugoslovanski zunanji minister Koča Popović uradno obiskal Avstrijo (9.–12. november 1953).

Odločilna za povojni status in razvoj Avstrije je bila Avstrijska državna pogodba (Državna pogodba o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije – dalje ADP).² Po osmih letih pogajanj so jo na Dunaju podpisali zunanji ministri Sovjetske zveze, ZDA, Francije, Velike Britanije in Avstrije.³ K pogodbi so v skladu z njenim 37. členom pristopile: Avstralija, Brazilija, ČSSR, Mehika, Nova Zelandija, Poljska in SFRJ. S tem je Jugoslavija priznala mejo in se odrekla mejnim zahtevam, hkrati pa dobila pravico, da skrbi za dosledno upoštevanje obveznosti avstrijske države do manjšine, ki so izvirale iz te pogodbe. Jugoslavija je na 10. zasedanju Generalne skupščine OZN decembra 1955 tudi podprla kandidaturo Avstrije za sprejem v članstvo OZN.⁴

ADP je sestavni del povojne pravne ureditve Evrope in je mednarodnopravna podlaga za številne obveznosti, ki jih je Avstrija prevzela na podlagi te pogodbe. Pomeni sporazum med zavezniki o usodi in statusu Avstrije, ki kot država med drugo svetovno vojno ni obstajala in zato z njo po vojni niso sklenili mirovne pogodbe, do uveljavitve ADP pa je bila – podobno kot Nemčija – razdeljena v štiri zavezniške zasedbene cone. Pogodba prepoveduje Avstriji združitvev z Nemčijo, povezovanje s katerim koli politično-vojaškim blokom, posest določenih vrst modernega orožja, zahteva denacifikacijo, vzdrževanje zavezniških grobišč, določa način izplačevanja odškodnine zaveznikom. Po odhodu zasedbenih zavezniških sil je avstrijski parlament po predhodnem dogovoru z velesilami sprejel ustavni zakon o trajni nevtralnosti.

ADP natančno določa meje Republike Avstrije, vključno z mejami z nekdanjo SFRJ oz. sedanjo Republiko Slovenijo.

Avstrija je v okviru ADP prevzela posebno odgovornost do kolektivne zaščite narodnih manjšin, ki živijo v Avstriji. V zvezi s tem je pomemben 7. člen ADP, ki ureja varstvo slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem. Z ADP so regulirana tudi premoženjskopravna razmerja, s katerimi so povezani premoženje, pravice in interesi slovenske manjšine v Avstriji, pa tudi povrnitev škode, ki jo je manjšini prizadejal

1 Prekinjeni so bili po anšlusu leta 1938.

2 Zakon o ratifikaciji državnog ugovora o ustopavljanju nezavisne i demokratske Austrije, Sl. l. FNRJ, št. 2–7. Dodatak. Medunarodni ugovori i drugi sporazumi z dne 1. 2. 1956.

3 Avstrija je pri urejanju mirovnih vprašanj prišla na vrsto šele leta 1947. Britanska vlada je še septembra 1947 izhajala s stališča, da obstaja med Veliko Britanijo in Avstrijo vojno stanje. Vse štiri velesile so v osnutku pogodbe predvidele sklep, da je Avstrija odgovorna za udeležbo v vojni. To stališče je bilo leta 1955 pod vplivom spremenjenih mednarodnih okoliščin opuščeno (o poteku pogajanj glej: Janko Pleterski, Avstrijska sosedla Slovenija, Avstrija in njeni Slovenci 1945–1976, Ljubljana 2000).

4 Več o jugoslovansko-avstrijskih odnosih do leta 1959 glej Jugoslavija i Avstrija, Jugoslovanski pregled, marec 1960, št. 3.

nacizem. V 27. členu ADP regulira odškodninsko obveznost Avstrije v zvezi z zaplenbo premoženja v nekdanji SFRJ, kar danes v največjem delu zadeva Republiko Slovenijo. ADP v 9. členu ureja prepoved nacionalističnih organizacij, preprečevanje nacistične in militaristične dejavnosti in propagande v Avstriji. Za Slovenijo je ta določba pomembna glede na protislovensko in do nacistične preteklosti nekritično propagando in politično dejavnost nekaterih političnih krogov v Avstriji, še posebej FPÖ, proti interesom slovenske manjšine. Mednarodna obveznost Republike Avstrije do spoštovanja, varovanja in vzdrževanja vojnih grobov in spomenikov je določena v 19. členu ADP.

Vprašanje manjšine je bilo sicer v celotnem obdobju socialistične Jugoslavije ena od središčnih točk odnosov med obema državama. Krizna obdobja so bila leto 1958 (zaradi avstrijske ukinitve sklepa o obveznem dvojezičnem šolstvu iz leta 1945), leto 1970 (protijugoslovanska proslava plebiscita, pisanja v *Ruf der Heimat*, glasilu Heimatdiensta, da je treba slovensko manjšino fizično iztrebiti), med leti 1972 in 1976, ko sta si obe državi izmenjevali ostre diplomatske note,⁵ leto 1972 zaradi napadov na dvojezične napise in uničevanja spomenikov.⁶

Ker je bila Slovenija edina od jugoslovanskih republik, ki je mejila na Avstrijo, je imela pomemben vpliv na jugoslovansko politiko do Avstrije, hkrati pa je na lokalni ravni tudi sama vodila neposredne stike, predvsem s sosednjima deželama avstrijske Koroške in avstrijske Štajerske.

Na državni ravni so se diplomatski odnosi začeli intenzivneje razvijati po podpisu državne pogodbe, ko sta obe strani začeli reševati vrsto vprašanj, povezanih s prometom, turizmom, z maloobmejnimi prometom, dvolastništvom, z industrijskim in s kulturnim sodelovanjem.⁷ Na ravni zunanjih ministrov je prišlo do srečanj leta 1960 (obisk Bruna Kreiskega marca in Koče Popovića novembra).⁸ Pet let kasneje (marca 1965) je sledil obisk vršilca dolžnosti predsednika Avstrije J. Klausa. Predsednik SFRJ Josip Broz-Tito je Avstrijo obiskal februarja 1967, avstrijski predsednik pa Jugoslavijo oktobra 1968. "Na vseh teh sestankih je avstrijska stran obljubljala končno rešitev člena 7. in izboljšanje položaja slovenske in hrvaške narodne manjšine v Avstriji."⁹ Spomladi leta 1972, dve leti po krizi zaradi dvojezičnih napisov, sta državi podpisali sporazum o gospodarskem in tehničnem sodelovanju, vendar so se jeseni odnosi zopet poslabšali. Jugoslovanska stran je kritizirala Avstrijo, da ne uresničuje 7. člena Avstrijske državne pogodbe, da se izogiba dogovoru o restituciji kulturnih dobrin in arhivskega gradiva.¹⁰ Avstrijska stran je očitke zavračala. Decembra 1975 je bil pri Josipu Brozu-Titu na obisku avstrijski kancler Bruno Kreisky, kar je odnose izboljšalo, vendar so se že naslednje leto zaradi avstrijskih poskusov, da bi pravice manjšin povezali s (tajnim) ugo-

5 O vsebini diplomatskih not glej članek Odnosi Jugoslavije i Avstrije 1966–1984, Jugoslovanski pregled, november, december 1984, 431–437.

6 Do rušenja spomenikov je prišlo večkrat: 10. 9. 1953 so razstrelili spomenik padlim partizanom v Šentrupertu pri Velikovcu – storilcev niso našli, obnovili so ga 1983; 16. 9. 1973 so razstrelili spomenik pri Robežu (kraj prvega spopada partizanov na Koroškem 25. 8. 1942), spomenik so leta 1976 obnovili; 16. 6. 1976 razstrelili spomenik H. Steinacherju v Velikovcu, storilci neznani; 30. 10. 1976 so razstrelili partizanski spomenik na Komlju nad Pliberkom, obnovili so ga leta 1978. Reakcija na to je bila eksplozija v plebiscitnem muzeju v Velikovcu 18. 9. 1979, zaradi katere so aretirali dva jugoslovanska državljana, pozneje sta bila obsojena na Dunaju.

7 O vsebini obiskov glej Odnosi Jugoslavije i Avstrije 1966–1984, Jugoslovanski pregled, november, december 1984, članek, 431–437; Jugoslavija i Avstrija, Jugoslovanski pregled, marec 1960, št. 3.

8 Jugoslovanski pregled, marec 1960, 139–140 in Jugoslovanski pregled, november 1960, 491–492.

9 Dušan Nečak, Avstrijsko-Jugoslavenski odnosi, Enciklopedija Jugoslavije, 1. zvezek, 349–350.

10 O arhivskem sporazumu glej v nadaljevanju zbornika.

tavljanjem števila pripadnikov manjšine na osnovi maternega jezika, poslabšali. Tako imenovana sedmojuljska zakonodaja je izzvala številne proteste in demonstracije v Sloveniji oz. Jugoslaviji, pa tudi levih organizacij v Avstriji.¹¹ Pogovori vlade in koroških Slovencev so se obnovili najprej leta 1979 in nato 1983, pred tem so koroški Slovenci in gradiščanski Hrvati o neizpolnjevanju Avstrijske državne pogodbe obvestili vse podpisnice. Leta 1986 je bil v avstrijski državni zbor izvoljen Karel Smolle, doslej edini predstavnik slovenske manjšine.

Vzporedno sta obe strani skušali rešiti nekatera vprašanja: potekala so pogajanja o arhivih in kulturni dediščini, sprejet je bil sporazum o (delni) nostrifikaciji diplom, avstrijska stran je prekinila sodni proces proti slovenskim aktivistom iz Sel.

Aprila 1980 je Kreisky znova obiskal Jugoslavijo, s predsednikom zveznega izvršnega sveta Veselinom Djuranovićem je podpisal sporazum o vojni odškodnini.¹² Utečeni meddržavni odnosi so se nadaljevali tudi po Titovi smrti: avstrijski predsednik Rudolf Kirschlager je Jugoslavijo obiskal leta 1982, zunanja ministra Lazar Mojsov in W. Phar sta se srečala leta 1983 (Brdo pri Kranju), kancler Franz Wranitzky pa je jugoslovanskega premiera Branka Mikulića obiskal leta 1987 (srečanje je bilo na Bledu).

Na ravni slovensko-avstrijskih odnosov so se odnosi začeli krepiti v petdesetih letih. Jugoslovansko konzularno pisarno, ki je začela delovati leta 1950, so leta 1955 spremenili v konzulat (avstrijski generalni konzulat je bil recipročno odprt v Ljubljani pet let kasneje, leta 1960). V šestdesetih letih je bila vrsta uradnih obiskov na deželni oz. republiški ravni (predsednik skupščine Miha Marinko je bil leta 1962 v Celovcu, koroški deželni glavar H. Sima leta 1968 v Sloveniji, vmes je prihajalo tudi do vladnih obiskov).

Že v petdesetih letih se je postopoma začela odpirati meja. O tem je bilo med letoma 1953 in 1965 sklenjenih več sporazumov, ki so bili potem unificirani. Najprej so leta 1953 v Avstrijo lahko začeli hoditi dvolastniki – tedaj sta bila namreč podpisana sporazuma o ureditvi obmejnega prometa in o nepremičninah (neuradno so se prehodi začeli že prej). Poleg dvolastnikov so v izjemnih primerih lahko tridnevne dovolilnice za prehod dobili tudi drugi obmejni prebivalci, pravico do stalnega prehoda pa zdravniki, veterinarji in babice (leta 1958 je bilo z jugoslovanske strani v celoti 6.000, z avstrijske pa 5.000 dovolilnic za prehod meje). Leta 1960 je bil podpisan dodatni sporazum o ureditvi obmejnega prometa in v Avstrijo so lahko prehajali stalni prebivalci iz deset-kilometrskega obmejnega pasu. Prebivalci so dobili stalno obmejno prepustnico, čez mejo so lahko potovali štirikrat mesečno in se lahko tam zadrževali do največ šestdeset ur. Državno mejo so morali obakrat prestopiti na istem mejnem prehodu (maloobmejnih prehodov z Avstrijo je bilo skupaj devetnajst). Pri prehodu so mesečno smeli prenesti 3.500 din, kar je znašalo dobrih deset dolarjev. Upravičencev za maloobmejne propustnice je bilo na jugoslovanski strani na koncu blizu 200.000, na avstrijski pa okrog 170.000. Maloobmejno propustnico je na jugoslovanski strani uporabljalo okrog 18, na avstrijski strani pa 12 odstotkov celotnega števila prebivalstva v maloobmejnem območju.¹³ Meja se je v celoti odprla z ukinitvijo viz (1964), s postopno izgradnjo novih prehodov in prometnih objektov (predor na Ljubelju leta 1964, most med obema Radgonama leta 1969 in drugi objekti).¹⁴ V sedemdesetih letih so avstrijsko-slovenski

11 Nekaj sto koroških Slovencev je leta 1977 na Dunaju protestiralo zaradi neizpolnjevanja Avstrijske državne pogodbe (koroški Slovenci niso hoteli sodelovati v manjšinskih sosvetih, kot jih je določila zakonodaja iz leta 1976).

12 Ur. l. SFRJ, MP, št. 9/81, z dne 31. 8. 1981.

13 Jugoslovanski pregled, april 1966, str. 159, 160.

14 Božo Repe, Tihotapijo vse, razen pičjega mleka. Vpliv nakupovalnega turizma na kulturne spremembe in način življenja v Sloveniji po drugi svetovni vojni, Zgodovina za vse 5/1998, št. 2, str. 90–96.

mejni prehodi zaradi množičnega turizma in zdomstva postali prenatrpani, meja med obema državama pa (poleg jugoslovansko-italijanske) najbolj odprta meja med socialističnimi in kapitalističnimi državami. V šestdesetih letih se je v bližnjih avstrijskih krajih začel nakupovalni turizem, ki je višek dosegel v času jugoslovanske krize v osemdesetih letih, ko je v Jugoslaviji primanjkovalo osnovnih artiklov, kot so kava in pralni praški. Na mejnih prehodih med Avstrijo in Slovenijo (Jugoslavijo), še zlasti na mejnih prehodih Šentilj in Ljubelj, se je razvilo zanimivo tekmovanje med cariniki obeh držav na eni in tihotapci na drugi strani, ki so organizirano ali individualno skušali pretihotapati velike količine raznih izdelkov. Med njimi je bil glavni artikel kava. Tako so npr. na šentiljskem mejnem prehodu do srede leta 1982 zaplenili kar 130 ton kave in tudi številne druge izdelke. Število carinskih prekrškov se je že v prvi polovici osemdesetih letih več kot podvojilo.¹⁵ Ko je konec osemdesetih let novi jugoslovanski premier Ante Marković uvedel konvertibilni dinar, se je pritisk na avstrijske obmejne trgovine še povečal, uplahnil pa je po osamosvojitvi Slovenije in stabilizaciji slovenskega gospodarstva.

Že v šestdesetih letih je Slovenija začela načrtno razvijati gospodarske in kulturne odnose z bližnjimi deželami (Furlanija-Juljska Krajina, Koroška, Štajerska, Bavarska). Z novo jugoslovansko ustavo iz leta 1974 se je okrepila državnost republik, ustanovljeni so bili sekretariati oziroma komiteji za mednarodno sodelovanje, kar je stike še okrepi. V osemdesetih letih je prišlo do novih oblik sodelovanja, ustanovljene so bile kontaktne komisije, sestavljene iz predstavnikov slovenske vlade (izvršnega sveta) in avstrijskih deželnih vlad. Leta 1982 je bila na prvem obisku v Ljubljani delegacija koroškega deželnega zbora. V osemdesetih letih je raven bilateralnih odnosov presegla ustanovitev delovne skupnosti Alpe-Jadran.

Če je v sosedskih odnosih prihajalo do težav predvsem zaradi manjšine, pa je bila globalna usmeritev obeh držav kljub različnima sistemoma podobna. Mednarodni položaj obeh držav je bil specifičen: "Avstrija je enako kot Jugoslavija iskala rešitev iz hladne vojne. Prva jo je našla v nevtralnosti, druga v neuvrščenosti. Obe pa tudi v medsebojnem podpiranju takšnih prizadevanj sosednje države. V tem času se je avstrijsko-jugoslovanska meja odprla za osebn, gospodarske, kulturne in politične stike, kljub različnima sistemoma."¹⁶ Ne glede na to pa je za Avstrijo južna meja pomenila veliko obremenitev, ne samo v vojaškem smislu, pač pa tudi psihološkem (zadnji top, obrnjen proti Sloveniji, je bil simbolično odstranjen šele leta 2002, deset let po slovenski osamosvojitvi). Po drugi strani pa je v Avstriji živel veliko delavcev iz Jugoslavije (leta 1992 je bilo v Avstriji 542.000 tujcev oziroma 6,6 odstotka, od tega kar 48 odstotkov iz Jugoslavije).¹⁷

Avstrijsko-jugoslovanski odnosi so se formalno končali 31. 12. 1991, ko sta tako Avstrija kot Jugoslavija odpoklicali svoje veleposlanike.¹⁸ Med jugoslovansko krizo je skušala Avstrija loviti ravnotežje med bilateralnimi odnosi z Jugoslavijo in tesnimi

15 Več o tem: Polona Boljka, Tihotapljenje preko avstrijsko-jugoslovanskih in italijansko-jugoslovanskih mejnih prehodov (1980–1985), Diplomatska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2002.

16 Janko Pleterski, Avstrijska sosedja Slovenija, Avstrija in njeni Slovenci 1945–1976, Ljubljana 2000, 240 (nastop avtorja na tribuni Avstrija in Slovenija v Gradcu, 9. novembra 1990).

17 Matjaž Jančar, Slovenska zunanje-politična razpotja, Ljubljana 1996 (dalje: Jančar, Razpotja), 70.

18 Ob tem je avstrijski zunanji minister Alois Mock izjavil, da Jugoslavija sicer še obstaja, da pa je v procesu nepriznavanja s strani mednarodne skupnosti ("derekogniozacije") in da Srbija ne more računati na avtomatično sukcesijo. Tomas Klestil je nekaj kasneje, 30. januarja 1992 na zasедanju KEVS zastopal stališče, da Jugoslavija kot država ne obstaja več, da Zvezna republika Jugoslavija ni njena naslednica in da mora ZRJ zato na novo zaprositi za mednarodno priznanje. To je bilo tedaj tudi uradno stališče Evropske unije.

vezmi s Slovenijo in Hrvaško, ki so izhajali iz geografske lege, ekonomskih interesov, skupne preteklosti in sorodne kulture. Kompromis je po letu 1989 videla v regionalnih povezavah, ki jih je na državni ravni spodbujala (najprej v obliki kvadragnale, nato pentagonale in heksagonale oziroma srednjeevropske pobude, čeprav je tu prihajalo do kritičnih gledanj na rivalsko italijansko politiko). V Efti se je trudila osnovati poseben sklad za Jugoslavijo (analogno skladu za Portugalsko) za pomoč pri industrijskem razvoju. Regionalno povezanost s Slovenijo in Hrvaško je skušala uravnovežiti z Delovno skupnostjo za donavske dežele, v kateri je bila tudi Srbija (zadnji sestanek članic v polni sestavi je bil maja 1991 v Beogradu).¹⁹

Avstrija je bila v času jugoslovanske krize in nato razpada Jugoslavije kot neposredna sosedka za razrešitev jugoslovanske krize zelo zavzeta. V geostrateški usmeritvi ji je jugoslovanska kriza ustrezala (z izjemo varnostnih problemov, ki jih je povzročila). Slovenija je po volitvah aprila 1990 "imela Avstrijo za strateško politično zaledje slovenskih osamosvojitvenih prizadevanj".²⁰ Takoj je odprla svoje posebno predstavništvo na Dunaju, ki ga je vodil Karel Smolle. Stiki so postajali vse pogostejši, tako uraden kot neuraden pretok informacij vse gostejši. Slovenska skupščinska delegacija je Avstrijo uradno obiskala že junija 1990, Alojz Peterle pa Aloisa Mocka 11. decembra 1990. Tedaj lahko prvič prepoznamo Mockovo javno naklonjenost slovenski osamosvojitvi, saj je v izjavi omenjal pravico do samoodločbe. Sicer pa so bili v stikih s Slovenijo avstrijski politiki zelo obvladani, čeprav so, kot med obiskom Peterleta in Rupla januarja 1991 (pogovarjala sta se z Mockom, s podkanclerjem Josefom Riglom in z državnim sekretarjem Petrom Jankowitschem) sogovorniki za slovensko osamosvajanje kazali "simpatije" in "načelno razumevanje".²¹

Avstrija je – tako kot druge zahodne države – sprva podpirala politične in ekonomske reforme v Jugoslaviji, ki naj bi po njeni oceni zagotovile stabilno Jugoslavijo, in je skušala do vseh republik voditi uravnoveženo politiko. Kljub temu je bila izpostavljena ostrim srbskim obtožbam, da podpira odcepitvene težnje Slovencev in Hrvatov, čeprav predvsem kot podaljšana roka Nemčije, češ da – kljub lastnim starim imperialističnim ambicijam – za kaj več ni zmožna.²² Ohladitev odnosov je vidna navsezadnje iz tega, da je avstrijski zunanji minister Alois Mock zadnjič uradno obiskal Jugoslavijo 29. maja 1989,²³ kancler Franz Vranitzky pa 5. aprila 1990.²⁴ Vendar si je Avstrija kljub temu prizadevala, da bi ohranila sodelovanje z vsemi republikami oz. vsemi vpletenimi v jugoslovansko krizo, kar je pokazala tudi tako, da je njena parlamentarna delegacija obiskala Beograd že po vojni v Sloveniji (delegacija je sicer obiskala tudi Ljubljano).

Ko je slovenski predsednik Kučan marca 1991 obiskal Dunaj, je bilo avstrijsko stališče, da je uradni partner jugoslovanska vlada, Avstrija ima intenzivne stike s Slovenijo in Hrvaško, želi pa jih imeti tudi s Srbijo. Ima pa, kot je rekel Vranitzky, tudi jasen pogled v prihodnost in ne izključuje revolucionarnega razvoja.²⁵ Priznava pravico do

19 Die österreichische Jugoslawienpolitik, Österreichisches Jahrbuch für Politik 1992, Oldenburg 1992, 826.

20 Jančar, Razpotja, 102.

21 Österreichische außenpolitische Dokumentation. Bericht über eine Stellungnahme zum Problemkomplex der Jugoslawien-Krise, Wien am 17. 1. 1992, 171.

22 Veljko Kadijević, Moje videnje raspada, Beograd 1993, str. 34.

23 Österreichische außenpolitische Dokumentation. Sonderdruck Jugoslawische Krise. Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten 1992, 119.

24 Prav tam, 101.

25 Österreichische außenpolitische Dokumentation. Bericht über ein Treffen des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten mit dem Präsidenten Sloweniens, Wien am 13. 3. 1991, 175; Bericht über Aussagen des Bundeskanzlers und des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten zur rechtlichen Beziehung zu Jugoslawien, Wien am 14. 3. 1991, 178.

samoodločbe jugoslovanskih narodov, zavzema pa se za integriteto SFRJ v obliki konfederacije (ali carinske unije), saj bi razpad SFRJ ogrozil evropske integracije in uveljavljanje regionalizma. Slovenija bi morala od drugih republik dobiti dovoljenje za osamosvojitve, njena dolžnost pa je, da si prizadeva za demokratični razplet jugoslovanske krize. Če do rešitve po demokratični poti ne bo prišlo in se bo Slovenija osamosvojila, bi ji morale zahodne države pomagati, vendar Avstrija ne bo prva država, ki bo Slovenijo tudi formalno priznala. Neuradno je bilo slovenskim predstavnikom rečeno, da bi v primeru osamosvojitve stike še okrepili, nekako na ravni odnosov, kakršne ima Avstrija s Švico in z Lichteinsteinom.²⁶ Mock je med obiskom Kučanu v zvezi s priznanjem rekel, da mora Slovenija najprej sama sebi ustvariti neodvisnost, Avstrija pa je pripravljena reagirati in ji bo pomagala v težavah.

Še nekaj tednov pred razglasitvijo slovenske osamosvojitve, v začetku junija, je Mock na Peterletove besede, da Slovenija upa, da bo Avstrija prva država, ki jo bo priznala, odgovoril, da to pričakovanje razume, vendar se mora koordinirati najmanj z Italijo in Madžarsko, odločitev o priznanju pa je lahko sprejeta le na podlagi mednarodnega prava.²⁷ Spomladi 1991, ko se je politična kriza v Jugoslaviji bližala vrhuncu, je Mock predlagal ustanovitev nekakšnega "gremija modrih mož iz Evrope" ("Weisen-Rat"), ki bi skušali pripomoči k dialogu med republikami in federacijo, hkrati pa tudi vzpostavitev varnostnega mehanizma, ki bi na lokalni in regionalni ravni preprečeval uporabo sile.²⁸ Predlog so nekatere države sicer podprle, v ES so ga dali "na čakanje", Marković in Lončar sta ga zavrnila, Tanjug pa je celo komentiral, da gre za "dunajsko opereto".²⁹

Po avstrijskih načrtih bi ustavno krizo v Jugoslaviji lahko rešili s pomočjo komisije Demokracija skoz pravo s sedežem v Benetkah. Ta predlog je naletel na večje razumevanje v jugoslovanskih republikah (podprle ga nista le Srbija in Črna Gora, soglasja pa ni hotel dati tudi Zvezni izvršni svet in to kljub pritiskom ZDA).³⁰

Avstrija je pri svoji politiki morala upoštevati mednarodni položaj. Tedaj še ni bila članica ES, zato je ravnala previdno in upoštevala mnenje vse dvanajsterice, pa tudi stališče ZDA. Njena politika pravzaprav ni bistveno udstopala od politike ES, je pa – zlasti v času vojne za Slovenijo – s svojimi pobudami in predlogi odigrala pomembno posredovalno vlogo (za slovenski politični vrh je bil zlasti Mock eden najbolj zanesljivih virov informacij o tem, kakšna so stališča zahodnih držav). Poleg uradne politike je Avstrija ubirala tudi neformalen pristop, pri čemer se je opirala zlasti na javno mnenje, pa tudi strankarska stališča in izjave. Predhodnica uradne politike je bila

26 Glej tudi Božo Repe, Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije, Ljubljana 2002, poglavje Mednarodna osamosvojitve. Navedeno usmeritev potrjujejo dostopni dokumenti, med drugim: Magnetogram pogovora v Predsedstvu Republike Slovenije 20. 5. 1991, Vidiki mednarodnega razdruževanja, uvodna razprava Dimitrija Rupla, Arhiv predsednika republike in Informacija o angažiranju Republike Avstrije ob jugoslovanski krizi in stališčih do neodvisnosti Republike Slovenije, 31. julija 1991, Arhiv ministrstva za zunanje zadeve (dalje: MZZ).

27 Der Standard, 6. 6. 1991.

28 Kot je poročal Alois Mock na seji avstrijskega parlamenta 8. 7. 1991, je predlog naletel na pozitiven odmev v Luksemburgu, Nemčiji, Španiji, Italiji in Veliki Britaniji, od jugoslovanskih republik pa so ga podprle Slovenija, Hrvaška ter BiH; MZZ, Erklärung des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten zur Lage in Jugoslawien, 5–6.

29 Heidemarie Rogy, Der Weg Sloweniens in die Unabhängigkeit unter besonderer Berücksichtigung der österreichischen Außenpolitik (Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Salzburg), Salzburg 1994, 112 (dalje: Rogy, Der Weg).

30 MZZ, Informacija o angažiranju Republike Avstrije ob jugoslovanski krizi in stališčih do neodvisnosti Republike Slovenije, 31. julij 1991.

običajno politika avstrijskih dežel, zlasti Štajerske in Koroške. S takim pristopom, ki je bil za Avstrijo uspešen, je dosegla, da "nihče ni mogel dokazati uradni Avstriji, da kakor koli prehitveva politiko EU in velikih sil glede Jugoslavije. Na drugi strani pa je neformalni pristop pri Sloveniji ustvarjal (sicer popolnoma neobvezujoč) občutek podpore Avstrije in s tem vzdušje hvaležnosti in dolžnosti, kar je Avstriji nudilo boljšo pozicijo pri strukturiranju nadaljnjih bilateralnih stikov."

Razglasitev neodvisnosti Slovenije in Hrvaške 25. junija je avstrijska uradna politika ocenila kot izraz demokratične volje obeh narodov in pozdravila pripravljenost obeh republik na pogajanja o sprejemljivi rešitvi z drugimi republikami. Mock je izrazil upanje, da bo osamosvojitve spodbudila dogovore tudi z zvezno vlado.

Med spopadi v Sloveniji se je Avstrija izkazala kot dobra sosedka, ki je na razne načine pomagala Sloveniji (možnost uporabe letališč, pomoč pri diplomatskih uslugah, humanitarna pomoč, ponudba za azil slovenskim politikom in njihovim družinam ob morebitni dolgotrajnejši vojni ipd.). Vojna v Sloveniji se je Avstrije neposredno dotaknila in še posebej na Koroškem in Štajerskem je bilo precej panike (zaprte meje, boji na mejnih prehodih, kršenje avstrijskega zračnega prostora med 28. junijem in 5. julijem 1991). Zato je avstrijska vlada na jugoslovansko vlado naslovila vrsto apelov, naj se kriza rešuje brez uporabe sile, enako kot Italija pa je predlagala, naj KEVS sproži krizni mehanizem. Obe strani sta si izmenjavali diplomatske note (Avstrija je protestirala zaradi omenjenega dogajanja, Jugoslavija ji je očitala krepitev vojske na meji, "neupravičene vojaške premike" in da si že dolgo prizadeva za dezintegracijo Jugoslavije).

Avstrijska politika do jugoslovanske krize je izzvala kritike nekaterih držav, zlasti Francije in Sovjetske zveze, medtem ko je bila blizu nemškimi stališčem, zaradi česar jo je Nemčija podpirala in skušala amortizirati kritike, saj je s tem branila tudi sebe oz. zagovarjala svojo politiko v odnosu do Jugoslavije. Sovjetski zunanji minister Besmertnij je Avstriji celo očital, da ogroža varnost v Evropi in da avstrijska politika do Jugoslavije lahko ponovno vzpostavi politično situacijo, kakršna je bila na začetku 20. stoletja, pred prvo svetovno vojno. Obtožujoča do Avstrije pa je bila zlasti izjava sovjetskega veleposlanika v Beogradu Loginova, da Avstrija ne ravna v skladu z obveznostmi iz Avstrijske državne pogodbe in določili o stalni nevtralnosti. Zagrozil je, da bodo podpisnice Avstrijske državne pogodbe, če bo Avstrija nadaljevala s tako politiko, prisiljene sprejeti določene ukrepe.³¹

Zaradi vojne v Sloveniji in potem na Hrvaškem se je Avstrija začela odkrito vzemati za priznanje Slovenije in Hrvaške, vendar ne kot izolirano dejanje, pač pa v kontekstu celovite rešitve jugoslovanske krize. Pri tem je prihajalo do pomembnih razlik tako med lokalno politiko in Dunajem kot med posameznimi strankami. Deželna vlada Koroške je že 2. julija 1991 enoglasno sklenila zahtevati od zvezne vlade, da prizna suverenost in samostojno Republiko Slovenijo, to stališče je podprl tudi deželni parlament. Deželni zbor Štajerske je 1. julija sprejel posebno resolucijo, v kateri je zahteval od avstrijske zvezne vlade (in tudi od vseh držav mednarodne skupnosti), da stori(jo) vse mednarodno-pravne korake za priznanje neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. Salzburški deželni zbor je prav tako (z glasovi ljudske in svobodnjaške stranke ter zelenih) sprejel sklep, da zahteva od zvezne vlade, da prizna republiko Slovenijo in Hrvaško ter da to zahteva tudi od drugih evropskih držav. Na sestanku predsednikov vlad članic Delovne skupnosti Alpe-Jadran 3. julija na Koroškem (iz Avstrije so bile članice Koroška, Štajerska, Gradiščanska, Salzburg in Gornja Avstrija) je bilo sprejeto

31 MZZ, Informacija o angažiranju Republike Avstrije ob jugoslovanski krizi in stališčih do neodvisnosti Republike Slovenije, 31. julij 1991.

stališče, da članice Sloveniji priznavajo pravico do samoodločbe in osamosvojitve in da bodo v tem smislu vplivale na centralne vlade.

Dunajska deželna vlada je 6. avgusta pod predsedstvom dr. Helmuta Zilka soglasno sprejela resolucijo, v kateri je zahtevala od zvezne vlade priznanji Slovenije in Hrvaške.³²

Tu pa so bili pogledi avstrijskih politikov bolj različni kot na lokalni ravni navedenih dežel. Konservativna Mockova in Busekova Ljudska stranka je bila priznanju bolj naklonjena kot Vranitzkyjevi socialisti, uradno stališče pa je nihalo vzporedno z evropsko politiko. Po začetku mirovne konference v Haagu na začetku septembra 1991, ko je bila tudi Nemčija v zvezi s priznanjem v defenzivi, je kancler Vranitzky 17. septembra v parlamentu izjavil, da je Avstrija ostala ena redkih dežel, ki še vedno (pogosto) govori o priznanju Slovenije in Hrvaške, in nakazal, da Avstrija ne bo izvajala solističnih akcij, pač pa se bo podredila mnenju ES. Kanclerja Mocka je tudi svaril, da bi prezgodnje priznanje povzročilo še hujše spopade na Hrvaškem. Tudi avstrijski parlament je vztrajal pri mnenju, ki ga je sprejel že 8. julija, da priznanje ni mogoče, preden pogajanja o Jugoslaviji ne bodo končana. Ko je po neuspeli konferenci 5. novembra v Haagu postalo jasno, da Srbi blokirajo sporazum, je Avstrija takoj (6. novembra) – podobno kot Nemčija – začela pledirati za priznanje, čeprav je obe republiki formalno priznala šele 16. januarja 1992. Ta zakasnitev je bila posledica nesoglasij med ljudsko in socialistično stranko, ki sta še decembra – kljub temu, da sta bili koalicijski partnerici – ostro javno polemizirali. Mock je 18. decembra 1991 v parlamentu izjavil, da bo Avstrija naslednje leto 15. januarja priznala Slovenijo in Hrvaško in da je bilo to že sklenjeno. Vranitzky je to demantiral (po slovenskih informacijah, ki jih je Ministrstvo za zunanje zadeve dobivalo od svojih predstavnikov na Dunaju, sta menda oba politika v zvezi s tem celo kričala drug na drugega). Vranitzky je menil, da je za Avstrijo bolje, da ni prva oz. med prvimi državami, ki bodo priznale obe republiki (zaradi varnosti oz. "raison d'État", kot se je izrazil). Na eno ali drugo stran so se postavljali tudi vplivni politiki in intelektualci. Tako je Kurt Waldheim npr. bolj pritrjeval Vranitzkemu kot Mocku.³³

Mednarodno priznanje je podpirala tudi opozicijska FPÖ, ki pa je priznanje po- gojevala z vprašanjem upodobitve knežjega kamna na slovenskih denarnih bonih in z vprašanjem nemške manjšine.

32 Druge zvezne dežele so zavzele stališče, da so take odločitve v pristojnosti zveznega parlamenta in zvezne vlade.

33 Več o tem v: Die Presse, 20. 12. 1991 (Dieter Lenhardt, Außenpolitik von innen; Andreas Unterberger, Mock darf rechtlich viel mehr als politisch; redakcijski članek, Anerkennung: Waldheim will wie Vranitzky einen Regierungsbeschluss).